

BORNEM EN DEN GROOTEN OORLOG

BUNKERROUTE

Deze wandeling is ongeveer 5 km en loopt langs veldwegen.

Aangepast schoeisel is aan te raden.

Vooral in de winter en de lente kan je de bunkers goed zien liggen, doordat de omringende gewassen dan niet te hoog zijn.

HET FORT van Bornem

Hoe het er kwam...

Na de onafhankelijkheid van België ontwierpen men een militair veiligheidssysteem rond de idee van een 'Nationaal Reduit (schuiloord)' Van de stad Antwerpen wilde men een grote versterkte stad maken, waar de regering zich in veiligheid kon terugtrekken en waardoor andere mogelijkheden de tijd kregen om ons ter hulp te komen. Rond deze "vesting Antwerpen" bouwde men in 1850 een eerste ring van forten.

Eind 19^e eeuw moest echter een nieuwe bijkomende fortengordel gebouwd worden om aanvallen van het steeds verder reikende artillerievuur te weerstaan. In 1906 besliste men om de bestaande forten te moderniseren en om 23 nieuwe moderne forten en schansen te bouwen (een buitenlinie met een omtrek van 100 km).

In Klein-Brabant zouden 3 forten (Bornem, Liezele, Breendonk) en 2 schansen (Redoute en Letterheide) gebouwd worden. Deze dienden om de bruggen van Temse en Boom te

beschermen, alsook de spoorlijnen Mechelen - Terneuzen en Antwerpen - Dendermonde met het spoorwegknooppunt van Puurs.

Op 30 november 1906 meldde het gemeentebestuur met aanplakbiljetten de plannen voor de bouw van het fort en enkele maanden later begonnen de onteigeningen.

Het eerste perceel, eigendom van graaf de Marnix, diende voor de bouw van de officierswoning van de geniecommandant en was gelegen aan de Sint-Amandsesteenweg.

De overige 57 percelen waren gelegen in de Barelstraat richting Boskant. Dit waren voornamelijk landbouwgronden, waarbij de boeren een extra vergoeding voor hun verloren gewassen kregen. Het ergste lot ondergingen de families van Joannes Illegems en Francois Waumans die naast hun landbouwgrond ook hun boerderij verloren. Ze kregen een niet onaanzienlijke vergoeding, maar moesten hiervoor wel op eigen kosten de boerderij tot en met de funderingen afbreken!

Kenmerken

Het fort van Bornem is qua vorm afwijkend van die van de andere forten. Het grondplan is asymmetrisch wat een gevolg is van de ligging aan de Schelde. Bornem was het laatste fort van de buitengordel op de rechter Schelde-oever en was hoofdzakelijk gericht op de verdediging van het zuidoostelijke deel van de sector en de tussenliggende ruimte tot aan fort Liezele.

Het werd opgetrokken uit ongewapend beton dat bestand was tegen artillerievuur met een kaliber van 27 cm, op dat ogenblik het zwaarste belegeringsstuk dat met paarden langs de weg kon vervoerd worden.

Het is een pantserfort, dat wil zeggen dat het werd voorzien van artillerie onder koepels.

Zo kreeg het fort:

- een koepel met twee 15 cm kanonnen
- een koepel met een 12 cm houwtiser
- vier koepels met een 7,5 cm kanon
- zes koepels met een 5,7 cm kanon voor de nabije verdediging

De werken duurden van 1909 tot 1914

Begin 1909 werd de bouw van de hele buitengordel toegewezen aan de firma Bolsée. Deze aannemer stond ook in voor het transport van de bouwmaterialen. Dit gebeurde met paard en kar en later met stoomlokomotieven. Bolsée liet ook goederen overbrengen per schip. Zo maakte hij in Branst gebruik van de bestaande loskade (ter hoogte van de Benedenstraat), waarna het materiaal per spoor naar Fort Bornem werd vervoerd.

Voor de gehele regio was het een drukke periode met heel wat werkzekerheid want de werken waren immens. Door te weinig lokale arbeidskrachten trokken zelfs veel immigranten naar de streek en was er een grote groep arbeiders die dagelijks naar de werven pendelde met de trein, de fiets of te voet.

Door het onderschatte werk en de logge militaire administratie werd het vrij snel duidelijk dat de forten nooit op het voorziene tijdschema konden afgewerkt worden. De barre winter van 1911-1912 veroorzaakte nog bijkomende ernstige vertragingen.

In de zomer van 1913 verhuisde de 18^e Batterij van Fort 8 (Hoboken) naar Fort Bornem, ook al was het fort verre van afgewerkt en waren de artilleriekoepels nog niet geplaatst. In december wordt kapitein Adolph Rasquin aangesteld als commandant van het (onafgewerkte) fort Bornem.

Het voorziene legergarnizoen bedroeg in 1914 200 infanteristen, 130 artilleristen en 20 diensten.

Kommer en kwel!

Ondanks de werkgelegenheid waren de dagelijkse omstandigheden niet zo bijster goed. Burgers en materiaal werden opgeëist voor de verschillende werken. Manschappen kregen nauwelijks verlof en soldij was ontoereikend om het gezin degelijk te onderhouden. Armoede en povere levensomstandigheden resulteerden in een toenemend sterftecijfer bij kinderen onder de 5 jaar. De eerste onschuldige slachtoffers van de nakende oorlog. Ook tijdens de werken vielen slachtoffers. Klompenmaker Emiel Verschooren uit Eikevliet werd opgevorderd om bomen te kappen aan het fort Liezele en liet hierbij het leven. Soldaat Joseph Busschots verdronk in de wal van het fort Bornem.

De materiële schade was aanzienlijk. De Belgische troepen begonnen het schootsveld vrij te maken. Meer dan 200 huizen zouden in Bornem vernield en beschadigd worden, voornamelijk in het gehucht Boskant, maar ook op de Grootheide en in de Kloosterstraat.

Een ander drama viel binnen de muren van het Bornemse fort zelf, wanneer op 11 augustus 1914 fortcommandant Rasquin (foto) zichzelf een kogel door het lichaam schoot. De rampzalige toestand van het fort kon hij

niet meer de baas. Als commandant van het slechtst afgewerkte fort van de hele sector en met de kennis van de gebeurtenissen en nederlaag van fort Luik, zag hij geen andere uitweg dan zelfmoord.

Door deze gebeurtenis zakte het moreel van de soldaten naar een dieptepunt, net als door de slechte verblijfsomstandigheden. Door een slechte afwatering liepen de vertrekken geregeld onder water en het stonk er vrijwel voortdurend naar urine.

DE BUNKERS

Verdedigingsstelling van het Belgische leger (tot oktober 1914)

De ruggengraat van de verdediging bestond uit de forten en schansen. De pantserkoepels namen het terrein voor het fort onder vuur, terwijl de traditiebatterijen de ruimte tussen de forten en schansen bestreken.

Op ongeveer 150 m achter de forten en schansen en in de intervallen werden loopgrachten gegraven, voorzien van schuilplaatsen en batterijstellingen en beschermd door prikkeldraadversperringen. Deze verdedigingslijn vindt men terug bij het verbinden van de verschillende bunkers die in de omgeving werden gebouwd.

Enkele honderden meters achter deze verdedigingslijn vond men vaak nog een tweede loopgraaf als opvanglinie.

In augustus 1914 begonnen geniesoldaten met het spannen van 'pinnekesdraad' vanaf de abdijmuur tot aan het fort. Een compagnie voetvolk zorgde voor verschillende loopgrachten tussen Guil en Stenen Molen (Barelveldweg). Ook in het abdijdomein werden loopgrachten gegraven en versterkingen aangebracht.

De bunkers van het Duitse leger

De Vesting Antwerpen beschikte over een grote concentratie bunkers. Ze werden gebouwd tussen 1917 en 1945. Veel van de nog bestaande bunkers werden door de Duitsers gebouwd tijdens de Eerste Wereldoorlog.

In 1916 hield de Duitse inlichtingendienst een geallieerde landing in Nederland voor mogelijk. Daarom besloten de Duitsers versterkingen op te richten tegenover de Nederlandse grens en de belangrijkste fronten te versterken. Onder leiding van de Duitse genietroepen werden de bestaande en eenvoudige batterijstellingen en schuilplaatsen vanaf 1917 uitgebouwd. Van alle bunkers die de Duitsers tijdens de bezetting bouwden is 70% van de categorie 'veldversterking' soms eenvoudig opgetrokken uit aarde en hout, maar ook uit baksteen en betonsteen met zelfs een zwakke bedekking uit gewapend beton.

De bunkers dienden niet om van daaruit te schieten. Het overgrote deel waren schuilbunkers voor de infanterie en waarnemingsbunkers. Je had ze in 2 modellen, één voor de infanterie en één voor de artillerie. Een enkele bunker was commandopost, magazijn of telefooncentrale.

Routebeschrijving

1. Vertrek aan het fort in noordelijke richting. Dat is links als je met je rug naar het fort staat.
2. Sla aan de hoeve rechts (huisnummer 209) in en volg het pad langs de schuur.
3. Ga bij de eerstvolgende kruising naar rechts, richting wandelknooppunt 43
4. Aan knooppunt 43, loop je rechtdoor (natuurleerpad). Je blijft de weg volgen, tot aan het kruispunt met de Platte Heegtestraat.
5. Ga daar naar rechts, richting wandelknooppunt 41.
6. Neem na 50 meter de veldweg links (na huis met huisnummer 5), neem bij de eerste kruising rechts en bij de volgende links.
7. Volg de veldweg tot je na ongeveer 900 meter terug in de Platte Heegtestraat komt, ga dan naar rechts richting knooppunt 41.
8. Na ongeveer 200 meter neem je aan de hoeve links met huisnummer 40 de veldweg links, die je terugbrengt naar de Barelstraat. Ga daar naar rechts, terug richting fort.

Verdwenen erfgoed

Al snel na wereldoorlog I werden de loopgraven gedempt, de prikkeldraden weggehaald. Hier en daar verdwenen een aantal bunkers uit het landschap.

Ze maakten opnieuw plaats voor landbouwgrond of andere doeleinden.

Voor de aanleg van hun voetbalterrein werd in augustus 1928 door spelers en supporters van voetbalclub *Vlug en Vrij* zonder speciaal gerief een bunker achter de kloostermuur onder de grond gewerkt. Deze bunker had een afmeting van 8 meter op 4,5 meter en woog 120.000 kg.

De bunkers die in de akkers en weilanden bleven staan, deden voor de landbouwers veelal dienst als opslag of schuilplaats voor vee en materiaal.

Tijdens WO II werden ze uiteraard ook gebruikt als schuilplaats tegen de dreiging van de vliegende bommen die de Duitsers toen richting Antwerpse haven stuurden.

Volgens getuigenis van mevr. Groes uit de Platte Heegtestraat brachten regelmatig meer dan 10 mensen de nacht door in de bunker (bunker 3 op het plan), dicht tegen elkaar liggend maar zich veilig voelend tegen de overvliegende V-bommen.

De ruilverkavelingen en herverdeling van landbouwgronden vanaf de jaren 1990 gaven aanleiding om een aantal bunkers te verwijderen zodat boeren hun gronden efficiënter konden bewerken.

Ook bij het ontwerp van nieuwe verkavelingen en bouwpercelen (Ploegstraat-Eggestraat) werden nog enkele bunkers ontmanteld. In 1992 werd de laatste bunker in de ploegstraat verwijderd zodat de enkele nu nog resterende bunkers de enige relictten en getuigen zijn van dit oorlogsverleden.

COLOFON

De bunkerroute werd uitgewerkt door studiegroep Fort Bornem i.s.m. de gemeente Bornem.

We maakten hierbij dankbaar gebruik van de informatie in

- *Klein-Brabant in oorlog* van Marc Van Riet, 2004
- *Burchten en Forten* van Luc de Vos, 2002
- *-Heemkundige Kring Klein-Brabant, jaarboek 1979-'80*

